

שבת

מוסף לתורה, הגות, ספרות ואמנות

גיליון 1442 | פרשת פקודי | כ"ח באדר תשפ"ה | 28.03.2025 **מקור ראשון**

04 > מסורת, משפחה וילודה: 4,000 פעילים מכל העולם הגיעו לכנס השמרנים בלונדון

12 > תערוכה בקיבוץ כברי, שחבריו חזרו הביתה, מוקדשת לאמנים **יחיאל שמי ואורי ריזמן**

מציוריו של אורי ריזמן המצגים בתערוכה. צילום: הדר סיפן

אמני הבית

לאחר תקופה ארוכה של דממה תרבותית בצל המלחמה, הגלריה הוותיקה בקיבוץ כברי חוזרת לפעילות עם תערוכה מקיפה לציון 100 שנה להולדתם של שני אמנים חשובים שחיו בקיבוץ, יחיאל שמי ואורי ריזמן. תמר הורביץ-ליבנה, מאצרות התערוכה, מספרת על הגלות מהבית ועל האתגרים שבגלריה משותפת ליהודים וערבים / פנינה גפן /

גוררה עם משפחתה במכון וינגייט, יחד עם מפונים רבים מהצפון והדרום. "היינו שם ארבע נפשות בחדר קטן", היא מספרת. הם חזרו לכברי ביולי 2024, לאחר סיום שנת הלימודים של הילדים. "חזרנו לכברי בתי קופה הכי קשה של מנחים ולחימה. לא פשוט להיות אורח לתקופה ממושכת".

גלריה כברי, הגלריה הראשונה בתנועה הקיבוצית, הוקמה על ידי יחיאל שמי ב-1977. בשנת 2012 היא הפכה ל"גלריה השיתופית", ופועלים בה אמנים יהודים, מוסלמים ודרוזים, כולם מצפון הארץ. האמנים יוצרים פרויקטים משותפים במגוון תצורות של אמנות פלסטית, ומציגים במקור מות שונים בארץ. גם בתקופת המלחמה והפינוי, הורביץ-ליבנה לא ויתרה על הפעילות המשותפת. "דווקא בגלל המצב, החשדנות והקושי", כדבריה. איך העבודה המשותפת נראתה אחרי 7 באוקטובר?

"הרמתי טלפון לאמנים הערבים בגלריה ואמרתי להם שאנחנו מכירים, יש בינינו חברות ואמון, ואני חנו ממשכים לעבוד יחד ולהציג תערוכות. כולנו תושבי הגליל, יש עבודה משותפת, תמיכה הדדית ודיבור פתוח על הכול. זה לא תמיד קל, בטח כיום, אבל אנחנו מחויבים לאמנות, לכבוד הדדי ולהקי שבה לנרטיבים שונים. גם הם היו מוועזעים מהבי

בין השבילים העטופים בירוק שופע של קיבוץ כברי, מתרחשת כעת פגישה מאוחרת: יחיאל שמי ואורי ריזמן, מהאמנים הבולטים והמשפיעים של האמנות הישראלית, שבים להיפגש אחרי מותם, דרך עבודותיהם המוצגות בתערוכה חדשה וגדולה. אל היצירות עצמן מצטרפים סרטונים תיעודיים, יצירות עכשוויות שנוצרו כמחווה לשני האמנים, ואפילו ספר ילדים המוקדש לכל אחד מהם. "התוכנית הייתה לציין מאה שנה להולדתם", אומרת תמר הורביץ-ליבנה, מנהלת גלריה כברי ואחת מאצרות התערוכה. "יחיאל שמי נולד ב-1922, ואורי ריזמן ב-1924. תכננו לחגוג להם בדיוק באמצע, ב-2023". התערוכה יועדה להיפתח בנובמבר שעבר, אך נדחתה בשל המלחמה. בשי בוע שעבר התקיימה פתיחה חגיגית שמסמנת גם את חזרת הגלריה לפעילות סדירה. קיבוץ כברי, הממוקם 7 קילומטרים מגבול לבנון, אמנם לא פונה רשמית, אך עם פרוץ המלחמה תושביו התפנו עצי מאית, מלבד אוכלוסייה מבוגרת שבהרה להישאר. בזמן המערכה בצפון הפך הקיבוץ לבסיס צבאי: טני קים עמדו בכניסה ליישוב, והגלריה שימשה למגורי חיילים.

"זו זכות והתרגשות גדולה לחזור לפעילות כאן", אומרת הורביץ-ליבנה, שבמשך שמונה חודשים התי

יחיאל שמי, שישה תבליטי קיר, שנות התשעים. צילום: הדר סימן

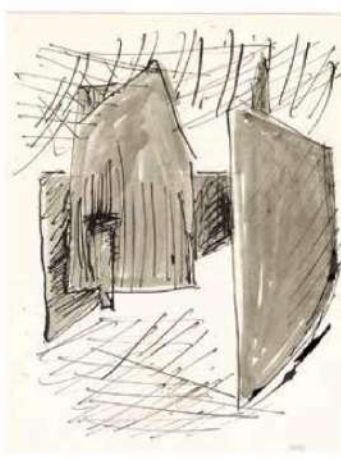
רוטליות של 7 באוקטובר, אבל רבים מהם הרגישו שגם האמון בהם נפגע. חלקם תיארו למשל רדישה להצהיר במקומות העבודה שלהם הצהרות נאמנות לישראל. אבל יש מספיק אנשים שמכירים בערך של האמנות המשותפת למרות כל המתיחות.

תמונה משתנה

בתשובה לשאלתי על קונפליקטים שהתעוררו בעקבות המתיחות של המלחמה, מספרת הורביץ-לייבנה על יצירתו של אסרף פואחרי, "המור על הגג", המתכתבת עם "הבית של הגבעה" של ריזמן. היצירה, המוצגת כדפוס וולוגרמה, מציגה לסירוגין את הגבי עה האייקונית של ריזמן ואת הכפר שבו גולד אביו של אסרף. השינוי בנוף מתרחש בהתאם לתנועת הצופה. "זו עבודה שמרגישה את המורכבות של אזור הגב ליל", אומרת הורביץ-לייבנה. "יש אנשים, גם בככרי, שמתקשים עם זה. ריבוי הדעות והגישות קיים, וגם בקיבוץ. יש בככרי בית כנסת שפועל בשבת, ויש חופש למי שזה לא שייך אליו. אנשים מהצד הימני יותר בקיבוץ מעלים שאלות כמו 'למה לדבר על הנכבה', 'למה את מציגה את זה עכשיו, כשהחיללים שלנו נלחמים בעזה'. אני יכולה להבין את זה, גם האחרים שלי נלחמים שם. אבל המטרה שלי היא לא להקטין אלא לתת במה לריבוי קולות. אנשים ערבים מתעסקים בזהות שלהם, כמו אסרף שמדבר על הכפר של אבא שלו, ולקחה הישראלית לא תמיד קל לדאות את זה. אני מסוגלת להכיל את העובדה שזיכרון של משהו אחד הוא טראומה של משהו אחר."

האם מתוך אמונה בריבוי קולות, הגלריה תיתן מקום גם לאמנות שמנוגעת מוצדק הימני של המשפט? למשל עבודות שעוסקות בנושאים כמו תר הבית או ארץ ישראל השלמה?

"לפני הכול, אמנות צריכה להיות טובה. גם בקרב היהודים בתוך הגלריה אין תמיד הסכמה מלאה, ולעיתים מתקיימים ויכוחים בנוגע לדעות שונות.

יחיאל שמי, ללא שם, עט ודיו על נייר, שנות החמישים

אורי ריזמן, נוף, גרפיט על נייר, שנות השבעים

לרוגמה, היו כאלה שראו באירוע של פיצוץ הביפריים בלבנון דבר נורא, בעוד אחרים התפעלו מתח כום הפעולה. כאוצרת אני משתדלת להישאר פתוחה לריאיון ולפגוש אמנים מכל קצוות המפה הפוליטית. אני לא מציגה רק אמנות פוליטית מהשמאל, ולעיתים קרובות אני לא יודעת מהן דעותיו הפוליטיות של האמן שמולי. אני מאמינה שהמפתח בחברה שלנו הוא היכולת לדבר זה עם זה. אם נצליח להגיע להסכמות פנימיות בינינו, אולי נוכל גם להשפיע על המציאות ולחיות יחד בצורה טובה יותר."

לא מעט מאנשי הקיבוצים בעוטף תיארו התפכיות כואבת.

"גם בקרב קיבוצי העוטף נשמעים קולות שונים: יש מי שמרגישים שהאמון נשבר, ואחרים, כמו חברי תי ליאת אצילי, מדגישים את חשיבות המשך השיח. היא נחטפה וחזרה, בעלה אביב נרצח וגופתו מחזקת בעזה – אבל לדבריה מעגל הדמים לא יביא תועלת. העניין הפוליטי סבוך ואני לא אפתור את זה. ברור לי שאין לי שפה משותפת עם המאס, אבל אני חיה בגליל עם אמנים ועם בני אדם, וכל עוד אני יכולה אני אנסה לעשות עם זה דברים טובים. אני לא אשת צבא או פוליטיקה, אני אשת אמנות ואלה הכלים שלי."

"האמנות לא יוצרת רק שיח פוליטי, לפעמים השיח הוא פנים-אמנותי", מוסיפה הורביץ-לייבנה. "השיח מתחיל סביב העבודה עצמה: החומר, המי שמעוררת, האופן שבו היצירה מצליחה לתקשר עם הצופה."

תמר הורביץ-לייבנה היא אמנית, אוצרת ומנהלת הגלריה השיתופית בככרי. לפני כן עבדה במשך שנים במחיצת תפן ועסקה שם בהדרכה, חינוך, מחקר ואוצרות, עד סגירתו לפני פרוץ הקורונה. היא מתגוררת בככרי זה 25 שנה ("חרישה יחסית", היא צוחקת), דוקטורנטית לאמנות והיסטוריה, ומתמחה בחקר תקופת היישוב. כעת היא מבקשת להחזיר את האמנות והקהילה למרכז הבמה, לאחר תקופה

יחיאל שמי, מתוך ויקיפדיה

אורי ריזמן, מתוך ויקיפדיה

“זו זכות להתעסק בתקופה הקשה הזאת בדבר המרוחם הזה”. הורביץ ליבנה באדיבות המרחמיית

שזכה להכרה כ"ענף", מה שאפשר לו להקדיש את חייו לאמנות. יצירתו עברה תהליכי שינוי: משימוש באבן ועץ עבר לברזל, ובהמשך החל לשלב חומרים תעשייתיים ולהשתמש בטכניקות של חיתוך והלחי מה. יצירותיו הוצגו בארץ ובעולם והוא זכה בפרסים רבים, בהם פרס דיזנגוף ופרס ישראל.

בסוף שנות השבעים, לצד עבודות הפיסול, גילה שמי מחדש את הציור והחל לעסוק גם בהדפס ותח"ר, תוך שימוש בצבעים תעשייתיים ובמינימליזם צורני. במקביל המשיך ליצור פסלים גדולי ממדים שהוצגו במרחבים ציבוריים בישראל. לאחר מותו הפך הסטודיו שלו בכברי, "אטלייה שמי", למרכז תצוגה ולגן פסלים.

"כשעולים לגבעה של בכרי רואים שהסטודיו של כל אחד מהם היה במרחק 100 מטר אחד מה שני. אבל הקרבה הייתה גיאוגרפית בעיקר. הם היו רמויות מאוד שונות", אומרת הורביץ ליבנה. "אורי היה צייר רגיש, עם תקופות של חוסר יציבות רגשית. הוא צייר באינטנסיביות, אבל במשך זמן רב לא זכה להכרה. יחיאל לעומתו היה דמות ציבורית וזכה לקריירה ולהכרה בשלב מוקדם יחסית. להיות אמן בקיבוץ זה לא פשוט. האדיאולוגיה דוחפת לעבוד, ולחיות אמן זה לא תמיד מתגמל, בטח לא בהתחלה. אבל יחיאל ידע לשלב את זה ופה, אורי, לעומתו, זכה להכרה רק כעבור שנים.

"כמותו של אורי, יחיאל נשא דברים על קברו וראו את ההערכה שהוא רחש לו. בין השאר הוא הגדיר אותו 'צייר ישראלי אמיתי, מובהק', ותיאר במילים חמות את אישיותו. אבל אני מניחה שזה

עם זאת, ריזמן נאבק בריכאון, שהחמיר לאחר מות רעייתו. יצירתו דעכה, והוא צייר פחות ופחות. הוא נפטר ביום הולדתו ה-67, במהלך מלחמת המפרץ. לאחר מותו זכו עבודותיו להוקרה מחודשת. "מרכז גוטסמן לתוריש" פועל כיום במקום שבו עמד הסטודיו שלו, ומשמש מוקד ללימוד ולשימור יצירתו.

קנאת אמנים

לעומת דמותו של ריזמן כזאב בורד, יחיאל שמי, מחלוצי הפיסול המופשט בארץ, היה חלק מחבורה עוד בתחילת דרכו. כתבר קבוצת האמנים "אופקים חדשים" – שביקשה לעודד השפעות בינלאומיות על האמנות הישראלית – הוא הוביל את המעבר מפיסול פיגורטיבי לעבודה בכרז ובחומרים תעשייתיים.

הוריו של שמי עלו ארצה מפולין כשהוא היה ת"ר נוק בן חצי שנה. הוא גדל בחיפה ולמד בבית הספר הריאלי. מגיל צעיר נמשך לאמנות ולמד ציור אצל פאול קונרד הנר, ובמקביל היה פעיל בתנועת המ' חנות העולים. בגיל 17 הצטרף לקיבוץ בית הערבה, שם עבד בחקלאות והחל לעסוק בפיסול, ובגיל 18 נשא לאישה את חביבה. בתקופה זו פיסל לראשונה באבן, ובמקביל היה פעיל בארגוני התחישוב וציונות. בשנת 1945 יצא לשליחות בארצה"ב מטעם "החלוץ", ושם נולדה בתו חביבה יעל. בתקופה זו שינה את שם משפחתו משיטצברג לשמי, במעין הצהרה על שורשיו ושייכותו לארץ ישראל.

עם המעבר מבית הערבה לכברי הפך שמי למד כיר הקיבוץ ושימש דמות מובילה בחיי התרבות של המקום. הוא היה לאמן הראשון בתנועה הקיבוצית

« ממושכת של טלטלות.

"במרחץ שעבר פתחתי שוב את הגלריה בכבי" רי, בעיקר עבור הקהילה שחיה בקיבוץ ואלה שחוזר הביתה. היו בעיקר תערוכות שמותאמות למצב ומגיר בות אליו. רק עכשיו אנחנו חוזרים לפעילות עם הת ערובה הגדולה הזו, ועכשיו יש קהל שמגיע מבחוץ. עברנו קשה כדי שיהיה לאנשים מה לראות. כל החר רשים בווינגייט חלמתי על התערוכה הזו, דמייתי איך נסיים את המלחמה ונפתח את התערוכה, ושל קהילה יהיה משהו מדהים להתאחד סביבו".

רגישות צבעונית

התערוכה "מפגש מאוחר" אינה רק מחווה לשני היוצרים שחיו בכברי, אלא גם הודמנת לבחון את הריאולוג השקט שניהלו במשך עשרות שנים שתי דמויות שונות באופיין ובסגנונן, ואת הדמיון והשוני

תמר הורביץ ליבנה: "מצד אחד אולי אורי קינא בהצלחה של יחיאל, ומצד שני קשה לעמוד מול היכולות של אורי כצייר, ויחיאל התמקד בפיסול ובסוף ימיו הגיע גם לציור. אני בטוחה שהייתה שם הדדיות מורכבת. בתערוכה רואים את הקשרים ביניהם, למשל היחס הדומה שלהם לנוף"

בין פיסול לציור, בין מינימליזם לצבע מתפרץ, ובין אמן שזכה להערכה כבר בראשית דרכו לעומת שכנו שהתמודד עם חוסר הכרה מתמשך ועם נפש רגישה. הצייר אורי ריזמן נדע בצבעוניות רגישה וביכר לתו ללכוד את גופי הארץ ואנשיה. יצירתו, שהחלה בהשפעות קלאסיות והתפתחה לסגנון מופשט יותר רי, זכתה להכרה משמעותית רק בשנותיו האחרות. הוריו, בתישבוע וניסן, היו חלוצים שעלו לארץ מרוסיה והשתתפו בהקמת קיבוץ העמק. בילדותו נדרה המשפחה לפרו בעקבות עבודתו של האב, שהיה מהנדס בניין, ושם נחשף אורי לאמנות ותר בות צרפתית. עם חזרתם לארץ התגוררו בתל אביב, ואורי למד בגימנסיה הרצליה. תחילה ניגן בכינור, אך בגיל 15 עזב את המוויקה לטובת לימודי ציור אצל יצחק פרנקל. עם סיום לימודיו יצא להכשרה בקיבוץ יגור, ובהמשך הצטרף עם חבריו – בהם האמן יחיאל שמי – להקמת קיבוץ בית הערבה שבצפון ים המלח. בתקופה זו עבד במפעלי האשלג וצייר את גופי המדבר, תוך חקר מעמיק של אור וצבע.

בבית הערבה פגש ריזמן את מול חמור, בת למ' שפחה ירושלמית ממוצא תימני, והשניים נישאו. לאחר פינוי הקיבוץ במלחמת העצמאות עברו עם בתם אסנת לקיבוץ בכרי שבגליל המערבי. בכברי עבר ריזמן עבודות שונות, בהן שטיפת כלים בחדר האוכל ועבודה במטעי הכנרת, אך הקדיש את עיקר זמנו לציור בסטודיו שהקים במכנה יש.

בעודת תמיכה מאביו נסע ריזמן ללימודים בפ' ריו בשנות החמישים. הלימודים תרמו להבשלת סגנונו, שהתאפיין ברגישות צבעונית ובהשטחת הצורות. לאחר שובו לקיבוץ נאבק על מקומו כאמן, מאבק שעם השנים השפיע על מצבו הנפשי. למ' רות הקשים, בשנות השבעים החלה יצירתו לקבל הכרה, עם הצגת תערוכות במשכן לאמנות בעין חרוד ובמוזיאונים נוספים. בשנות השמונים חלה עלייה משמעותית במעמדו האמנותי, כאשר ציוריו נרכשו על ידי מוזיאון ישראל ומוזיאון תל אביב. תערוכה רטרוספקטיבית שנערכה לו ב-1988 סי' מנה את מקומו כאחד הציירים הבולטים של דורו.

לחבק. אני כל הזמן נתקלת בשאלות 'איפה אפשר לראות אורי ריזמן מקורי', אז הנה זה מוצג וזה חגיגה". דרך נוספת ומקורית שבה מוצג סיפור יצירתם של שני האמנים, היא ספרי ילדים שנכתבו ואוירו במיוחד לתערוכה. סופרת הילדים שהם סמיט הופי קרה על הכתיבה, לי מינצי ורוני פחימה איירו. שני הספרים מנגישים בשפה קלה, רגישה ונגישה את התפיסות האמנותיות של השניים דרך טקסט מיני מלי, מלא חן וצבע.

ספרי ילדים זו בחירה אוצרותית מעניינת ויוצאת דופן. מאיפה הגיע הרעיון הזה?

"אני מגיעה מתחום החינוך המוואלי, והרעיון עיון ליצור ספר ילדים היה של יעל כנעני, בתו של יחיאל שמי. אהבתי את ההצעה, ובעצומה של המלחמה יצאתי לגייס משאבים. לאחר שהשגתי את הסכום הראשון, הפרויקט החל להתגלגל. שהם סמיט, שנבחרה לכתוב, הגיעה לכבדי במהלך המלחמה לצורך מחקר, משימה לא פשוטה בשיא האודי קות והנפילות. רציתי שהספרים יהיו חלק מהתערוכה, וכיום הם מוצגים לצד עמדה פעילה לילדים. כרגע הספרים נמכרים בכבדי. הם לא מיועדים רק לילדים אלא גם למבוגרים שחשים רתיעה מאמנות פלסטית, והספרים הופכים אותה לנגישה יותר."

המציאות הנוכחית של הפינוי והשיבה מהדהדת את קורות חייהם של ריזמן ושמי, שהגיעו לכבדי מבית הערבה. "את כבדי בנו מפונים של בית הערבה, קיבוץ שנעזב ב-1948. נותרה שם אדמה חרוכה. ההקשר ההיסטורי של הפינוי, אז ועכשיו, בולט ומטלטל במציאות שחוזרת על עצמה. עכשיו שקט, אבל ההר עדיין פה"

לסיום, מה מרגש אותך אישית ביצירות שלהם?
 "כל אחד מרגש בדרכו השונה. לאורי היה כבדי שרון הבנה של צבע ובמופשט. הוא צייר המון גופים ודיוקנאות, כשרון שהוא מעל הזמן, ובאופן שמפתיע אנשים שלא מכירים את הביוגרפיה שלו, הוא ידע להעריך את עצמו. אצל שמי, החומר מאוד חזק. יכולת ההפשטה והצמצום, הבנה של תלת־ממד, הבנה של פיסול בתוך סביבה. אלה שני אמנים מאד מרגשים ומצוינים. זו זכות שהגעתי לכבדי ויכולתי להתעסק בתקופה הקשה הזאת בדבר המרומם הזה". ●

מתוך הספר "הצבעים מדברים איתי" מאת שהם סמיט, המתאר את יצירתו של אורי ריזמן: לי מינצי

יחיאל שמי, מחווה לברנקוז, ברדל ועץ, 1980. צילום: הדר סיון

היה מורכב, שאולי הייתה גם קנאה. מצד אחד אורי קינא בהצלחה של יחיאל, ומצד שני קשה לעי מור מול היכולות של אורי כציור, ויחיאל התמר קר בפסול ובסוף ימיו הגיע גם לציור. אני בטוחה שהייתה שם הדדיות מורכבת. בתערוכה ניסיתי לא ליפול למקום הזה של השוואות. עם כל השוני ביניהם, יש אזורים משותפים. בתערוכה רואים את הקשרים ביניהם, למשל היחס הדומה שלהם לנחם. המציאות הנוכחית של הפינוי והשיבה מהדהדת את קורות חייהם של שני האמנים, שהגיעו לכבדי מבית הערבה. "את כבדי בנו מפונים של בית הערבה, קיבוץ שנעזב ב-1948. נותרה שם אדמה חרוכה. ההקשר ההיסטורי של הפינוי, אז ועכשיו, בולט ומטלטל במציאות שחוזרת על עצמה. עכשיו שקט, אבל ההר עדיין פה".

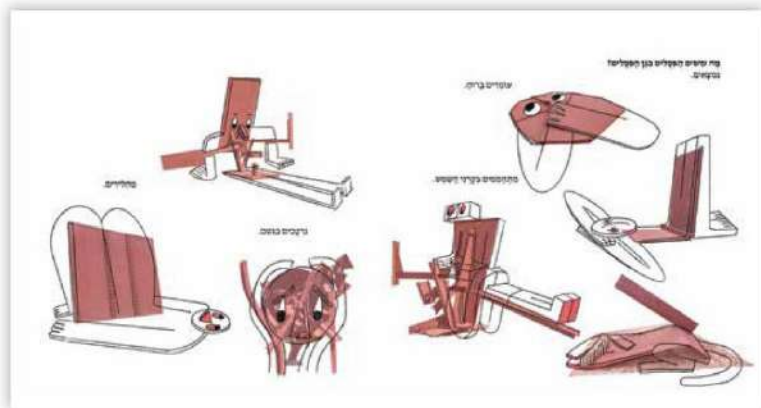
זיכרונותיהם של המודליסטים

התערוכה מתקיימת בשלושה מוקדים: בגלריה השיתופית כבדי, באוצרותה של תמר הורביץ־ליי בנה; באטלייה של יחיאל שמי, באוצרות סמדר שנילר; ובמרכז גוטסמן לתחרות, שם היה כאמור הסטודיו של אורי ריזמן, באוצרות עפרה רעץ. לצד יצירות האמנות של שני האמנים, מוצגות יצירות מחווה לשניים מאת אמנים עכשוויים. מר צנים גם קטעים מסרט תיעודי ייחודי שנעשה על דמויותיהם ואמור לצאת בקרוב. במקום דובר עם חוקרי אמנות בתור יוצרי הסרט – הדר סיון, יאיר פרידמן והורביץ־לייבנה – לבנות את הדמויות שלהם דווקא על רקע הקהילה, ולראיין 18 חברי קיבוץ שריזמן צייר לאורך השנים. "הפגשנו מודליסטים עם הפורטרט שלהם, שאורי צייר לפני 40-30 שנה, ורי צינו להבין איך זה השפיע על החיים שלהם".

המודליסטים מספרים שבזמן שריזמן צייר, אי אפשר היה לדבר עם ריזמן או לתקשר איתו. הוא היה נכנס לאקסטזה, חושק שיניים ומוזע, ומשקע את כל כולו בפעולת הציור. אחר המראיינים מספר על נסיעה של ריזמן ברכבת לעכו, כשבדרך ראה שדה של חרציות ולא היה יכול לעמוד בכך. הוא ירד מרכבת, רץ כל הדרך לכבדי כדי להביא את מכשירי הציור, ורץ בחזרה לשרה.

בנוגע ליחיאל שמי, מרגש האופן שבו האמנות שלו השתלבה בתוך הקהילה. שמי ראה בפסול חלק בלתי נפרד ממרחב החיים בקיבוץ, ויצר פסלים שיי לדים יכולים לטפס עליהם ולשחק בהם.

"קשה לראות יצירות מקור של ריזמן, שרבות מהן לא נשמרו, ומבחינה אוצרותית זה הישג גדול להציג את שניהם יחד בבית שלהם", אומרת הורביץ־לייבנה. "אלה שני אמנים שהאמנות הישראלית אוהבת

מתוך הספר "גן פסלים" מאת שהם סמיט, המתאר את יצירתו של יחיאל שמי: רוני פחימה